

15. Муқан А. М. Словотвір українських наддунайських говірок / А. М. Муқан // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 156–168.
16. Назарова Т. В. Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті / Т. В. Назарова. – К. : Наукова думка, 1985. – 136 с. (107 карт).
17. Павлюк М. Українські говори Румунії. Діалектні тексти / М. Павлюк, І. Робчук. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – XVI, 784 с.
18. Пелих Г. Ф. Деякі синтаксичні особливості надбузьких говірок на Первомайщині / Г. Ф. Пелих // Праці Х Республіканської діалектологічної наради. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 176–184.
19. Рябець Л. В. Словозміна іменника в говірках центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Рябець. – К., 1999. – 17, [1] с.
20. Сюсько М. І. Система именных частей речи украинских говоров Закарпатской области : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. філол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / М. И. Сюсько. – Львов, 1968. – 22 с.
21. Терешко Л. С. Клична форма в українських говірках Одещини / Л. С. Терешко // Праці Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса: Вид-во Одеськ. держ. ун-ту, 1957. – Т. 147. – Вип. 6. – С. 163–169.
22. Чабаненко В. А. Особливості відмінювання іменників у степових говірках долини р. Кінської / В. А. Чабаненко // Українська лінгвістична географія. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 95–102.
23. Черкес Н. Д. Категорія збірності у говорах Карпатського регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / Н. Д. Черкес. – Львів, 1994. – 24 с.
24. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Львів : Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957. – 254 с.

Marina Delyusto

Grammatical Categories of Noun in the Dialectal Texts of the Ukrainian higher Danube Dialect

The article deals with a description of noun's grammatical categories of an individual Ukrainian dialect based on the dialectal texts. The author establishes the peculiarities of realization of substantive grammatical categories of gender, number and case in the dialectal texts in comparison with other tools of their investigation.

Key words: dialect, dialectal text, noun, grammatical category, grammatical form.

Тетяна Гаврилова, Зоя Денисенко

МІКРОТОПОНІМІЯ СМІЛЯНЩИНИ В НАРОДНИХ ОПОВІДЯХ, ПЕРЕКАЗАХ, ЛЕГЕНДАХ (фрагмент «Словника мікротопонімії Черкащини»)

Стаття репрезентує зафіксовані в укладеному авторами словнику оповіді, перекази, легенди, у яких представлено народні тлумачення мікротопонімів одного з регіонів Черкаського краю – Смілянщини.

Ключові слова: номен, мікротопонім, народні тлумачення, регіон, говірка.

Власні назви здавна привертала увагу (й залишаються об'єктом зацікавлення) не лише фахівців-ономатологів, але й пересічних громадян, будь-кого з носіїв мови. Особливо ваблять своєю «загадковістю» географічні пропріативи: чи то назва населеного пункту та його частин, водойми, гори або, навпаки, долини, а також поля чи лісу, шляху або площі тощо.

Установити істинну етимологію топоніма – нелегке завдання навіть для спеціаліста, адже це потребує копінткого порівняльно-історичного аналізу та інших методів, залучення свідчень історії, географії, етнографії тощо. Тому й існує чимало ще «білих плям», численних гіпотез у царині топонімії, особливо – мікротопонімії. Відсутність наукових тлумачень багатьох місцевих географічних номенів пояснюємо передовсім їхньою корпоративністю – обмеженістю території функціонування (а отже, й малим ступенем відомості загалу), незначною кількістю їхніх носіїв, тим, що мікротопоніми є атрибутом говірки й рідко стають надбанням літературної мови. Їм властивий високий динамізм: утрачаються зі зникненням об'єкта чи відходом старшого покоління мешканців,

змінюються, їх замінюють іншими, новими тощо. Це актуалізує наукові дослідження й робить необхідним звертатися здебільшого до народної інтерпретації мікротопонімів. Адже в кожному куточку нашого краю місцеві жителі перекажуть вам легенду й про назву свого села, і про найменування річки чи ставу, болота, степу, яру, гаю тощо. Отже, існують численні народні тлумачення власних назв. Вважають, що саме з міфів, легенд, казок починалася ономастика як наука в Стародавньому Світі. Їх варто збирати, вивчати, укладати спеціальні словники (один із яких і фіксує представлені в статті народні розповіді). Злободенність такої роботи вбачаємо в тому, що 1) без місцевої топонімії не може бути укладено загальний Словник топонімів України (як це є в більшості країн); 2) будь-яке наукове дослідження має здійснюватися на великому фактажі (саме таким є зібрання мікротопонімів); 3) місцеві географічні номени здебільшого зберігають свою мотивованість, тому народна етимологія нерідко сприяє науковим розвідкам, оскільки саме старожили можуть розповісти, наприклад, про те, хто розчистив за селом джерело й викопав криницю, названу односельцями за його іменем, чи з якого промислу живуть жителі певного кутка, що також відображено в його назві тощо; 4) водночас легенди й перекази дуже своєрідно можуть пояснити непояснене – і в цьому їхня цінність, оскільки це пам'ять народна [5, с. 5]; 5) живомовні назви та їхня народна інтерпретація – важливий матеріал для діалектолога; 6) деякі мікротопоніми сягають найдавнішої доби, тому цінні для історії, а отже, мають і лінгвістичну вартість; 7) існуючі збірки народних казок, переказів, пісень та інших фольклорних жанрів, на жаль, не фіксують тополегенди.

Записані авторами статті народні тлумачення диференціюємо за величиною: від лаконічних, кількаслівних – до розгорнутих зв'язних розповідей. За ступенем достовірності градуюємо оповіді, перекази, легенди. В оповідях фігурують реальні люди, наведено дійсні факти. Переказам властиві такі характеристики: «час менш давній порівняно з легендами; локально прикріплені до певного географічного пункту; надприродні персонажі й події відсутні; оповідач знаходиться на зовнішній щодо зображуваного позиції, як правило, указується джерело чи походження розповіді» [6, с. 198]. У легендах ступінь достовірності найнижчий. Вони ґрунтуються на народній етимології. В енциклопедії «Українська мова» подано таке визначення народної етимології: «хибне розуміння походження чи значення мовної одиниці, коли їй на основі випадкової формальної подібності або тотожності з іншою одиницею, знайомішою мовцеві, помилково приписуються і значення чи мотивація, аналогічні цій останній... Народні міркування про походження тих чи інших топонімів можуть породжувати цілі легенди» [8, с. 371].

Народна етимологія привертала увагу багатьох мовознавців-дослідників, серед них І. Я. Франко [9], Л. А. Булаховський [1]; Й. О. Дзендзелівський [2]; Ю. О. Карпенко [4]; Є. С. Отін [7] та ін.

Народна етимологія пояснює топоніми через близькозвучні, подібні слова, які, як правило, не мають між собою нічого спільного, можуть бути паронімами [8, с. 371]. Отже, здебільшого власна географічна назва (її форма) породжує відповідну легенду, стає її мотиватором.

Пропонуємо деякі топонімічні оповіді, перекази та легенди, записані з уст жителів Смілянського р-ну Черкаської обл. Вибір регіону зумовлено насамперед його багатством на історичні події (боротьба з татаро-монгольською навалою, визвольна війна проти польських поневолювачів під проводом Б. Хмельницького, осердя Коліївщини, пізніше – мужність і героїзм нашого народу у Великій Вітчизняній війні тощо) та видатні постаті, передовсім Т. Г. Шевченка. Все це не могло не закарбуватися в топонімічних оповідях, переказах та легендах.

Смілянський р-н розташований у центральній частині лісостепової зони України в південно-східній частині Черкаської обл. Районний центр – м. Сміла. Місто обласного підпорядкування розміщене на берегах р. Тясмину (при впадінні в неї р. Сріблянки). Район утворено в 1923 р. Він розташований у межах Центральної лісостепової частини Придніпровської височини, у Тясминсько-Вільшанському фізико-географічному районі.

Більшість території рівнинна, північно-східна частина горбиста, розчленована ярами, балками та прохідними долинами [3, с. 483].

Фіксуєючи народні оповіді, перекази, легенди, автори статті намагалися якнайповніше репрезентувати говірки Смілянщини, які, як відомо, належать до середньонаддніпряньського говору південно-східного наріччя.

Балаклея, -і – с., Сміл.

[Балаклея]: [оце так називайц'я наше си́ло // ну / коли воно поймавилос'я / йа́ точно ни зна́ю // а колис' мин'і казала мо́я ба́бка / що це точно ни́ наше назван'їе // колис' давно // коли на наше си́ло на́пала татарва́ / то тут жив 'їхн'їй на́чал'н'їк / його назива́ют' / по́мойему ханом // да / точно / хан // так от / ц'ого хана звали Балаклай / а так йак в'ін тут жив / то наше си́ло назвав своїм і́міне"м // оце таке йа зна́ю //]

Барабашиха, -и – яр, м. Сміла

[Барабашиха]: [там / кажут' / буц'імто козак Барабаш із в'їйс'ком сид'їв //]

Бобринська, -ої – алея парку, м. Сміла

[Бобринська]: [до ривол'уц'її тут жив грахв Бобринський / і стан'ц'їя Шивченка була Бобринської / й алея / по йак'їй в'ін йїздив / назива́йц'я Бобринська //]

Гроші (кон.), -ей – урочище, с. Самгородок.

[Гроші]:

а) [за лигендойу / в н'їч' на Івана Купала одному хлопце"в'ї / йакий дуже хот'їв розбагат'їти і мр'їяв про гроші / сказали піти на одну гору в ц'ому урочишч'ї / бо там росте папорот' / з'їрват' йїї і йти від т'їєї гори і ни огл'адац'я / то тод'ї збудуц'я його мр'її // та ни́чистий пов'їв його в глибину урочишч'я / де гор'їли вогники / хлопиц' подумав / щ'о то золото блишчит' на м'їс'ац'ї / пішов туди та там і згор'їв // с тих пір це урочишч'є назива́ют' Гроші //];

б) [це гора б'їл'а л'їсу / де / буц'ім / були закопан'ї па́нами гроші //]

Дорога (-и) Смерті (заст.) – дорога, м. Сміла

[Дорога Смерті]: [во́на проходила по вулиц'ї Жовтнев'їй до вулиц'ї Павлова // під час в'їїни не́ю во́дили л'удей у концлагир' //]

Западня, -і – к., с. Балаклея

[Запад'н'я]: [колис' на ц'ому м'їс'т'ї був пустир / і от / коли би́лис'я козаки з монголами чи татарами / ни зна́ю / чи ше з йакимис' вра́гами / то тут йїх оку́жили козаки / і во́ни опи́нилис' йак у запад'н'ї / то так зго́дом і поч'али ка́зат' / Запад'н'я / то цей ку́ток так і зали́шивс'я Запад'н'я //]

Зозулиха (кон.), -и – к., с. Мале Старосілля

[Зозулиха]: [йак говор'ат' стар'ї л'уди / коли навис'н'ї почи́наут' ку́ват' зо́зул'ї / то обов'язково са́мий перший го́лос зо́зул'ї ч'ут' на ц'ому ку́тку //]

Кабани, -ів – поле, с. Ташлик

[Кабани]: [л'уди пири́казу́ют' / що на ц'їй пус'ц'ї во́дилос' ба́гато каба́н'їв / з л'їсу при́б'їгали / було / що на л'удей на́падали / йїх одс'т'р'їлу́вали // йако́с' о́дин мо́лодий хло́пиц' ви́гнав ко́рову па́сти туди / аж тут ка́бан / то той хло́пиц' ни розгу́бивс'я / та його ба́то́гом / то той ка́бан ле́двї вт'їк // а пі́з'н'їше / коли вже поч'али тут о́рат' / тра́ктори гу́ли / то каба́ни вже ни при́б'їгали / х'їба що ко́лис' о́дин йа́кийс' заб'їжит' / всидно́ поле зали́шило́с' Каба́ни //]

Канючиха (кон.), -и – гора, с. Балаклея

[Кан'учиха]:

а) [у нашому си́л'ї на́ходиц'я о́дна го́ра / но во́на гли́н'ана і кажут' / що та гли́на дуже л'їч'єбна // ц'я го́ра назива́йц'я Ка́н'учиха // йа зна́ю дв'ї ли́генди / йа́к'ї об'їас'н'а́ют' ч'ого ц'я го́ра так назива́йц'я // о́дна ли́генда го́ворит' / що на го́р'ї ко́лис' жи́ли ви́лик' і пти́ц'ї / по́хожі на орл'їв / во́ни називали́с'я кан'у́ки // во́ни жи́ли тут круглий го́д / а л'ї́том ви́водили пташи́н'ат // от за назван'ї́ем пти́ц' і го́ра поч'ала назива́ц'я Ка́н'учиха //];

б) [за друго́ю ли́гендойо́у го́во́рило́с'я / що коли у цих кра́йах була па́н'щина / то

на ц'їй гор'ї жив пан // л'уди приходили до н'ого / щоб попросит' глини / д'л'а того щоб помазат' свої мазанки // вони кан'учили в пана ц'у глину // от ч'ого гору назвали Кан'учихойу // може / були іше йак'іс' лигенди / йак'і обяс'н'али назван'їе го'ри / но йа йїх ни знайу //]

Карнавух, -а – ліс, с. Попівка

[Карна'вух]: [ч'ого точ'но так назива'ють / ни знайу // там у л'іс'ї колис' були парубоч'ї кринич'ки / де хлопц'ї збиралис'а // кажут' / йакос' була між ними б'їйка / то одному хлопцив'ї вухо од'ірвали / може / того й л'іс назива'єц'а Карна'вух //]

Клюшниця, -і – к., с. Попівка

[Кл'ушниц'а]: [д'ід був / кл'уч'ї од пан'с'кого майетка були йому до в'їрин'ї //]

Кури, -ів – став, с. Балаклея

[Кури]: [цей ставок так само названий кл'іч'койу ч'олов'їка / йак'ий л'убив ка'зат' кури / кури // в ін його викопав і розводив там рибу //]

Маркотети (кон.), -ів – гори, с. Попівка

[Марко'тети]: [колис' д'івчина жила шипил'ава / вийде за сило / де гори / і гукає свого хлопц'а / Марко / те ти //]

Мельниківка, -и – с., Сміл.

[Мил'ник'івка]: [там жив один ч'олов'їк / і в н'ого був млин / в ін молот' борошно л'уд'ам з ус'їх сус'їд'н'їх с'їл // і так йак в ін був самим ізв'есним ч'олов'їком у сил'ї / то сило назвали Мил'ник'івкойу / за роботою мел'ника //]

Мідянка (Медянка), -и – р., с. Балаклея

[М'їд'анка], [Мид'анка]: [од'н'ї кажут' / що р'їчка так назива'єц'а / бо колис' у н'їй лижало багато м'їдних коп'їжок / йак'ї кидали пиріхож'ї // а ін'ш'ї / що в н'їй багато водиц'а зм'їй м'їд'анок // зараз це нивиліч'кий струмок / що вливаєц'а в Ср'їбл'анку і разом з нейу впадає в Т'асмин // а трет'ї / що на йїй биригах росте багато к'в'їток / з йак'их б'їоли нос'ат' мед //]

Перцівська, -ої – криниця, с. Попівка

[Пирц'ївс'ка]: [вона при вїїзд'ї в сило / так назива'ють / бо жила там баба / йак'у прозвали Пирчиха / вона страшно лайалас' // то на нейї і казали / що г'їрка йак периц' //]

Погорілий, -ого – к., с. Самгородок

[Погор'їлий]: [хто хутором / а хто кутком його назива'є / а кутк'ів у нашому сил'ї т'їки два / один це Погор'їлий // вже п'їс'л'а войни / коли л'уди поч'али нормал'но жит' / л'їгом була велика жара і / мабут' / хтос' чи с'їрника кинув / чи / може / воно в ід природи з'д'їй'н'авс'а сил'ний по'жар / гор'їло все / і с'їно / і г'їроди / і хати / все // в тей жи ч'ас ни було ішч'є та'ких по'жарник'ів / то л'уди сам'ї тушили той вогон' / але ни все спасли / ото п'їс'л'а того випадку й назвали той куток Погор'їлим //]

Самгородок, -а – с., Сміл.

[Самгородок]: [з'ї с'л'ів шч'є мо'їейі прабаби / шч'є в давн'ї ч'аси / перид в'їїнойу / засилівс'а ос' на ц'ому клапт'ї зимл'ї один ч'олов'їк // йак його звали / н'їхто ц'ого ни знає // засилівс'а і поч'ав тут будуватис' / побудував в ін соб'ї хату / обгородивс'а / і в ід того / шч'о в ін сам соб'ї обгородивс'а / п'їшла назва Самгородок // так вона збириглас'а і до с'о'год'н'їшн'ого д'н'а //]

Орел (кон.), -а – кладовище, м. Сміла

[Орел]: [роз'казу'ють / шч'о там колис' був пам'ятник / на йак'ому був н'їбито золотий орел / це шч'є до ривол'уц'її / за цар'с'ких ч'ас'ів //]

Пані Ал'їбраншї (невідм.) – могила, с. Самгородок

[Пан'ї Ал'їбран'ш'ї]: [у нас за Цинтрал'нойу вулицейу в самому бериз'їе могила // колис' на ц'їй могил'ї був збудований замок і ал'танка грахвин'ї пан'ї Ал'їбран'ш'ї і йїїї грахва // ос' саме в ал'танц'ї грахвин'а з грахвом проводили р'їзн'ї гул'ан'а / але в повойен'ї ч'аси йїїї зруйнували і залишивс'а лише такий насип зимл'ї / йак'ий і назива'ють Могила пан'ї Ал'їбран'ш'ї // йїїї колис' хот'їли с'унути / але ни дозволили //]

Пастирське, -ого – с., Сміл.

[Пастирс'ке]: [с'уди колис' давно прийшли пастир'ї прос'в'їшч'ати л'удей і принесли христ'їан'с'ку в'їру //]

Попівка, -и – с., Сміл.

[Попівка]: [точ'но ни знайу / мат' / заснував сило п'іп // посилилис'а за Шовкович'ками / та в'ін бистро загинув / а ж'інка його сама осталас'а //]

Скарбовий, -ого – став, с. Пастирське.

[Скарбовий]: [стар'і л'уди говор'ат' / шчо колис' тут прот'ікала р'ічка / і плив йакос' по н'ій човин з награбованим скарбом / та затонув / йакраз / де зараз ставок //]

Сміла, -и; (-ої) – м.

[С'м'іла]:

а) [коли татари / йак ч'орна хмара / насунули на нашу земл'у / то свої намети поставили в л'ісі над Т'асмином // з'ібрав один хоробрий кн'аз' в йіс'ко / та ни знав / йак нипом'ітно об'ійти ворог'ів / та тут підходе одна гарна д'івчина / але б'ідна / зовс'ім молод'ус'ін'ка / й каже / йа можу провисти тайною стешкою чериз болото / йійі б'іл'ше н'іх'то ни знає // пішли за нейу по т'ій стешц'і войіни / зниац'ка напали на татар і побили йіх ус'іх / та одна стр'іла татарс'ка попала д'івчин'і в саме серце / і вона померла / а л'уди ни вс'п'іли даже імин'і йійі спитат' / то говорили про нейі / с'м'іла д'івчина / а пот'ім тут заложили м'істо на гор'і і назвали С'м'іла //];

б) [а щч'е йе така лигенда / давно тут жили л'уди / на гор'і / де зараз район:а бол'ниц'а було городишч'е з високим забором / а щч'е л'уди сишилис'а на Загребл'і / і де зараз Йурова гора // та одного разу напали на цих л'удей монголотатари / все чисто позабирали / а пот'ім знов прийшли по здобич' / молодих д'івч'ат забрали в полон // л'уди ни витримали й пожал'ілис'а кн'аз'у і просили / шоб захистив // сини кн'азив' і ни захо'їли прийти на доп'омогу / але сама мен'ша доч'ка р'ішила помогти // вона сказала л'уд'ам / шоб наварили медупива і вгостили ворог'ів // упившис' / вороги м'ічно поснули / то л'уди позабирали в них зброю і побили йіх / а в чес'т' с'м'ілої д'івчини це м'істо назвали С'м'ілою //];

в) [роз'казуєт' / щч'о дуже давно / коли нападали татари / то вони забирали в полон красивих д'івч'ат / кажут' / брали йасир // і ос' одна зовс'ім молода д'івчина йакос' сховалас' / а пот'ім р'ішила одмстит' татарам за своїх двох старших сестер і других д'івч'ат / йакіх забрали в полон татари // коли т'і знову прийшли в сило / то вона сама вийшла до них з вином / сказала / щч'о хоче йіх угостит' / а сама підсипала туди з'іл'а // то татари вс'і понапивалис' і зразу крепко поснули // тоді житил'і сила йіх повкидали в р'ічку / і т'і потонули // а д'івчину прозвали С'м'ілою / а коли вона постар'іла і померла / то в йійі пам'ят' сило назвали С'м'іла //];

г) [мін'і щч'е баба роз'казували / щч'о / йак напали на м'істо татари / то вс'і ч'олов'іки пішли в л'іс за Ч'орною р'ічкою / щч'об там викуват' соб'і шабл'і / нож'і // рос'ержин'і татари хот'іли спалит' м'істо / та до них вийшла гарна д'івчина і сказала / щч'о може провисти йіх чериз болото до л'ісу / де були наш'і хлопц'і // т'іл'ки щч'об вони ни палили м'істо / та завила татар у болото / і йіх воно засмоктало // хитрий хан ухопивс'а за довгу косу д'івчини / щч'об вил'ізти / та пот'агнув і йійі в болото // так вона загинула // то житил'і назвали м'істо в чес'ц' с'м'ілої д'івчини С'м'іла //];

д) [колис' С'м'іла була в руках пол'с'ких пан'ів // волод'іли нейу Лубомирс'к'і / Потоц'к'і й ін'ші вил'мож'і // козаки нивпин'о вили з ними в йіну за м'істо // важк'і були бої / пол'акам удавалос' його в'ідбиват' // козаки поч'али вже занипадат' духом / та ос' до них у таб'ір прийшла низнайомка / козач'ка / молода / красива і в'ідважна // вона поч'ала закликат' козак'ів стават' до бою / і першою кинулас' на приступ хвортец'і // козаки вс'і / йак один / підн'алис' за нейу // п'ісл'а короткої сутички пол'аки були розгромлин'і / а замок був в'з'ятий / у бою д'івчина загинула / йійі знайшли з'і стр'ілою в груд'ах і похоронили / але так йак йійі ім'я н'іх'то ни знав / то м'істо назвали С'м'ілою / бо молода козач'ка була с'м'іливою // даже у нас на гирб'і зображина д'івчина / йака ламає стр'ілу //];

е) [п'ісл'а куп'івл'і слободи Т'асмин пол'с'ким паном Кониц'пол'с'ким одного разу на нейі напали кримс'к'і ордин'ц'і // вони захопили у нивол'у багато чолов'ік'ів // одна ж'інок вир'ішила визволити бран'ц'ів / під йійі кир'івництвом було вчинино

ниспод'івний напад на татарську охорону / щч'о супроводила нив'ілівників // бранців визволили // за відважний вчинок цю жінку прозвали см'іливою / а містечко / слободу / де вона жила / С'м'ілою //];

е) [йа чула / що вчен'і пояснюють цю назву йак балт'ійську / тому щч'о політовські см'іла означ'ає пісок // отож / С'м'іла це значить пішч'ана //]

Сріблянка, -и – р., м. Сміла

[С'р'ібл'анка]:

а) [розповід'ають / щч'о йїхала багата пан'і / побачила чисту річку і захотіла вмитис'а / та коли нагнулася / то йїї с'р'ібне намісто розірвалося й попадало //];

б) [була легенда / щч'о в н'їй затонули ч'овни татарські і з с'р'іблом / йаке вони награвували й визли в Крим //]

Ташлик, -а – с., Сміл.

[Ташлик]:

а) [кажуть / що назва татарська / і потатарському означ'ає кам'янисте місце // і річка звет'а Ташлик // на н'їй йе кам'яні пороги // то / мабут' / сило назвали в ід річки / бо в сил'і кам'ін'а так ни видно //];

б) [у народ'і розказують таку легенду / ішли татари навалою на Київ / потомилися та й зголодніли сил'но / зупинилися на гарн'ій місцині / поснули / а на ранок поч'ули дуже звабливий запах шашлика // так один с'турків йак закричить' / – шашлик! //

і післ'а того так ц'а назва й прижилас'а до нашого краю / т'іки пізн'іше стали казат' ни Шашлик / а Ташлик //]

Теклине (Текліно), -ого – с., Сміл.

[Теклине], [Текліно]: [йе таке українське ім'я д'івчини / йак Текл'а // так от один пан ім'ев нивиліке сило // у н'ого була дуже гарна дочка // і от на ч'ес'т' своєї дочки пан назвав сило Текліним // так воно і осталося називац'а //]

Тясмин, -а, **Тясминець**, -я (заст.) – колишня назва м. Сміла

[Т'асмин], [Т'асминець]: [бо лижала С'м'іла і лижит' на ріц'і Т'асмин //]

Тясмин, -а – р., м. Сміла

[Т'асмин]:

а) [бо вона нач'е л'ента / т'ас'ма така / що обвиває сушу / починайц'а в одному місц'і і впадає пошт'і там же у Д'ніпро //];

б) [т'асма / кажуть / щч'е означ'ає мижа / границ'а // за Т'асмином починайц'а вже стипи //]

Харкогузівка (кон.) (заст.), -и – усномовна варіативна назва м-ну Велика Яблунівка, м. Сміла

[Харкогузівка]: [так зневажливо називали нашу Малу Яблунівку щч'е при моїй молодос'т'і / бо споч'атку ми були лише робочим пос'олком / а наших баб'ів і д'ід'ів грахв Бобринський вим'ін'ав у харківського пана на собак // так ми тут і вкор'їнилися / а нас звуть старожили харкогузами //]

Холодне, -ого – м-р, м. Сміла

[Холодне]: [бо в'ін б'іл'а ставка Холодне / на його д'ні б'є див'яноста два холодних кл'уч'і //]

Цигановий, -ого – яр, с. Пастирське

[Цигановий]: [роскажу таку легенду / на окраїн'і / на Паланц'і / ниподал'ік в'ід л'ісу жили багаті пани / і був у них син йєдиний // багаті були пани / страх // сина вони Н'ікол'а звали / Микола понашому // в'ін такий красивий був / високий // йакос' чериз сіло йїхали цигани / та й зупинилися б'іл'а л'ісу // і була з ними д'івчина циганка / то така вже красива / хоч картини з неї мал'уй // йак побачив йїї Микола / то так покохав / щч'о жити биз неї ни м'іг // і циганка його пол'убила сил'но / та ни могла підти проти вол'і бат'ка і всіх циган // а хлопец прийшов додому й каже /

– мати й бат'ку / благослов'їт' мене / жинитис'а на циганц'і хочу //

та бат'ки заборонили й думати про таке / а циганам наказали забиратис'я гет' // та ни послушали парубок бат'ків / а циганка таб'ір / і поч'али т'ікат' / а за ними погон'а / наздогнали їх коло глибокого йару // та закохан'і р'ішили краще вмерти / чим розлучитис'я / і стрибнули в йар // з того часу йар звет' Цигановим // там завжди повно води / кажут' / шчо то с'л'ози бат'ків Миколи //

Чорна, -ої – р., м. Сміла

[Чорна]:

а) [ше мо'я баба розказували / ч'о'го р'іч'ку звет' Чорнойу // це було дуже / дуже давно / ше йак татар'ва нашу земл'у накрила // довго наш'і рус'к'і богатир'і ни могли їх розбит' / бо в них / у татар'ів були дуже м'іц'ні й бис'т'р'і кон'і // та от з'ібралис'я силами наш'і войни і погнали татар'ів туди / в той б'ік / де був п'іонерс'кий лагир // аж ос' на шл'аху ворог'ів р'іч'ка / ниширока / то вони думали й'ї чи вбр'ід пирийти або пр'амо пирискочит' к'ін'ми / а вони ни з'нали / шо вона дуже глибока й бириги обривис'т'і / то вс'і так і п'ірнули разом з к'ін'ми / вс'і й погибли / а в'ід них вода в р'іч'і стала чорна / то й р'іч'ку поч'али називат' Чорна //];

б) [з давн'іх давен у Дн'іпра було с'ім рукав'ів / і один із них прот'ікав б'іл'а С'мілі / де тепер Ірдин'с'к'і болота // на Йуров'ій гор'і жив кн'аз Йур'ій / сам кн'аз пішов у пох'ід / а вдома осталас'я кн'ажна з мален'ким си'ноч'ком / надумала кн'ажна покатац'я в ч'овн'і р'іч'койу / коли впливла вона на сиридину р'іч'ки / налит'ів шалений в'ітир / темно все навколо стало / і ч'овен пирикинуло / потонув мален'кий кн'ажич // кн'аз повирнувс'я з походу / узнав про горе і звил'ів покрит' чорним полотном м'ісце / де загинув син / а р'іч'ку стали називат' с тих п'ір Чорнойу //];

в) [ц'я р'іч'ка м'іж комишами високими тич'е й вербами / вони зат'ін'айут' воду / то вода кажиц'я чорнойу //]

Юрма, -и – усномовна варіативна назва м-ну Мала Яблінівка, м. Сміла

[Йурма]: [так називайут' нашу Малу Яблун'івку / колис' давно так прозивали в молодос'т'і ч'олов'іка / сикритар'а нашого ул'кому / йе'врейї з центра / вони казали / пішли до Йурми гул'ат' // от ц'я назва вже год п'яад'ис'ат за нашим кутком і водиц'я //]

Юрова, -ої – гора, м. Сміла

[Йурова]:

а) [Йурова гора на вийз'д'і з'і С'мілі // кажут' / на гор'і колис' був високий с тр'ома баштами замок // у замку жив кн'аз Йур'ій // а з ним дв'і його систри / Домка і Мотрона // пот'ім тут поч'али зводити свої замки ін'ш'і кн'аз'і й пани // кажут' / саме з Йуровой гори починала стройтис' С'міла //];

б) [оце зараз Йурова гора // було у йакогос' пана тройе д'ітей / то син Йурас' збудував соб'і замок на Йуров'ій гор'і / шч'е й дос'і с'л'ід знат' / а одна доч'ка / Домна / гребл'у С'міл'ан'с'ку сипала / а друга / Мотр'а / Мотронин монастир збудувала //];

в) [лигенда про кн'ажих д'ітей / Йур'ія / Мотрону та Домну говорить / шч'о жили вони на Йуров'ій гор'і і мали будинок / ни будинок / а нав'іт' ц'ілий замок диривійаний / укр'іплиний зимл'аними валами і ровами / називавс'я в'ін Кулд'ур'ів // Кулд'урином волод'ів хан Кулд'ур / а Йур'ій / Мотрона і Домна були кн'аз'івс'кими д'іт'ми // кажут' / шч'о Кулд'ур одруживс'я на м'ісцев'ій д'івчин'і / йака і народила йому д'ітей / Йур'ія / Мотрону / Домну //];

г) [Йурова гора стоїт' б'іл'а самого Ірдин'с'кого болота / там був рукав Дн'іпра / по йакому в т'і ч'аси ходили корабл'і // і от одного разу пішов Йур'ій з в'ійс'ком в пох'ід проти половц'ів по Дн'іпру / і побив їх // а шоб йакос' розважитис' і в'ідс'ваткуват' сво'ю пиримогу / звил'ів в'ійс'ку пирирд'агнутис'я в од'аг ч'ужин'ц'ів і сам пирирд'агнувс'я // на корабл'ях попливли вони додому / Мотрона / йак побачила / шч'о ч'ужин'ц'і п'ідход'ат' все ближч'е і ближч'е / звил'іла подати йй лук і стр'ілу / і вистрилила Мотрона / і влучила в'оружого хана // а згодом / йак д'із'налас' / шч'о то ни хан був / а й'ї брат Йур'ій / постриглас'я в монашки і збудувала Мотронин'с'кий монастир в Холодному Йару // хоч'а йе верс'ія / шч'о вона ни пішла в монастир /

а господар'увала в крайу до самого Батийа //];

д) [під С'м'ілоу знаходилося старе р'ічишч'є Д'н'іпра / а підвишчин'а було пристан'у Йур'іа Долгорукого //];

е) [з ім'ям Богдана Хмил'ницького пов'язана С'м'іла / в'ін войував тут / на биригах Т'асмину / с пол'аками // на ч'єс'т' його сина Йур'іа називали вкриту дубовим л'ісом Гору //]

Отже, народна етимологія місцевих топонімів дає змогу зрозуміти живомовні засади їхньої мотивації й творення загалом, а також репрезентує мовленнєві особливості досліджуваних говірок. Перспективою студій є подальша фіксація й аналіз народних тлумачень мікротопонімів Черкаського краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці в п'яти томах. – Т. 1 : Загальне мовознавство / Л. А. Булаховський. – К : Наукова думка, 1975. – 496 с.
2. Дзензелівський Й. О. Із спостережень над народною етимологією в українській мові / Й. О. Дзензелівський // Українське і слов'янське мовознавство : Збірник наукових праць. – Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1996. – С. 53–77.
3. Історія міст і сіл Української РСР : У 26-т. – Черкаська обл. / Редколегія : О. Л. Стешенко (голова) та ін. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1972 р. – 788 с.
4. Карпенко Ю. Топонімія центральних районів Чернівецької області : Конспект лекцій / Ю. Карпенко. – Чернівці, 1965. – 76 с.
5. Коваль А. П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 301 с.
6. Колесник Н., Марусяк С. Топонімі легенди та перекази як об'єкт вивчення ономастики / Н. Колесник, С. Марусяк // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Чернівці : „Рута”, 2007. – Вип. 356–359 : Слов'янська філологія. – С. 197–199.
7. Отін С. Є. Різні типи паронімного вирівнювання слів в апелятивній та ономастичній лексиці / С. Є. Отін // Мовознавство. – 1973. – № 2. – С. 63–73.
8. Українська мова : Енциклопедія / Редк. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко / співголова / М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
9. Франко І. Я. Причинки до української ономастики / І. Я. Франко // Збір. тв. : У 50 т. – К : Наука, 1982. – Т. 3. – 647 с.

Tatiana Gavrilova, Zoya Denisova

Microtoponymy of Smilyanschyna in folk stories, narrations, legends (fragment of “Microtoponymy dictionary of Cherkaschyna”)

The article focuses on the stories, narrations, legends witnessed in the compiled dictionary of authors. Folk interpretations of microtoponymies in one of the areas of Cherkassy district – Smilyanschyna are represented in this dictionary.

Key words: nomen, microtoponym, folk interpretations, district, dialect

Ігор Погрібний

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРКАСЬКИХ ПРІЗВИЩ З РЕЧОВИННОЮ СЕМАНТИКОЮ

У статті проаналізовано прізвища, утворені шляхом ономастизації матеріально-речовинних іменників, встановлено відносні кількісні характеристики цих прізвищ, визначено та проаналізовано родові назви жителів Черкас за окремими тематичними групами.

Ключові слова: апелятив, антропонім, прізвище, мотивація прізвища, словотвірний афікс.

Антропоніми, або власні особові назви, становлять своєрідну й дуже важливу частину словникового складу української мови. Процеси становлення і розвитку антропонімів тісно пов'язані зі звичаями та особливостями не тільки духовної, а й матеріальної культури народу, його історією. Система творення власного найменування людини складалася протягом тривалого часу: від початкового імені, пізніше прізвиська,